

*Зайченко Н. Ф.,
кандидат філологічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Національної академії образотворчого мистецтва і архітектури*

*Паламарчук О. Л.,
кандидат філологічних наук,
завідувач кафедри слов'янської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗНОЇ СТРУКТУРИ ПОЕТИЧНОГО ТВОРУ ЯК ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧА ПРОБЛЕМА (НА ПРИКЛАДІ ВІРША МАРИНИ ЦВЕТАЄВОЇ «ЧИТАТЕЛИ ГАЗЕТ» ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКОГО Й ЧЕСЬКОГО ПЕРЕКЛАДІВ)

Анотація. У статті на прикладі українського і чеського перекладів вірша М. Цветаєвої «Читатели газет» розглядаються теоретичні питання перекладності/неперекладності образної структури поетичного твору в їх проекції на перекладацьку практику. У процесі зіставлення текстів оригінального вірша та його українського (В. Богуславська) і чеського (Г. Врбова) перекладів з'ясовано, що автори досягли досить високого рівня функціонально-прагматичної адекватності у відтворенні глибинного змісту оригіналу, системи зображально-виражальних засобів і емоційної напруги. Детально розглянуто розгортання поетичної думки М. Цветаєвої за допомогою низки словесно-художніх образів, сформованих навколо семантичних доміант, засоби їх образної об'єктивації в тексті. Близькість трьох слов'янських мов сприяла адекватній передачі поетичної образності першоджерела шляхом добору лексичних еквівалентів, калькування і власного мовотворення з урахуванням подібностей/відмінностей у лексичній та морфологічній системах мов оригіналу і перекладу. Виявлено окремі випадки модифікації словесно-художніх образів. З'ясовано, що найбільш значної трансформації зазнали цветаєвські поетичні образи, сформовані шляхом гри слів, поєднанням в одному контексті одиниць різних стилістичних реєстрів та особливо з використанням оказіональних словоутворень. При цьому констатовано, що використання перекладачами інших образних деталей та мотиваторів створення власних образів у перекладі не суперечить загальним принципам цветаєвської поезики й особливостям організації образної структури аналізованого вірша. Результати дослідження доповнюють емпіричну базу для теоретичного осмислення проблем перекладності/неперекладності поезії.

Ключові слова: образна структура, словесно-художній образ, семантична доміанта, функціонально-прагматична адекватність, образна трансформація.

Постановка проблеми. У теорії та практиці перекладу питання відтворення образності поетичного твору посідають чільне місце. Вони розглядаються в загальнішому контексті проблем перекладності/неперекладності поезії в межах літературознавчого чи мовознавчого підходів, ефективності різних моделей поетичного перекладу, визначення критеріїв адекватності тощо. Найбільш ґрунтовним опрацюванням цих та багатьох інших проблем у вітчизняному перекладознавстві двох останніх десятиліть вирізняється монографія А. Савен-

ця, в якій, зокрема, цілком слушно наголошується на важливості «утримання зв'язку між теорією і практикою перекладу» [9, с. 11]. З цього погляду на пильну увагу заслуговує поетичний доробок визнаних майстрів поетичного слова, до яких, поза сумнівом, належить Марина Цветаєва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світове цветаєвознавство має значні надбання в дослідженні ідіостилю російської поетеси, в тому числі у висвітленні специфіки її системи зображально-виражальних засобів (О. Айзенштейн, С. Ахмадєєва, Л. Бабенко, О. Бернат, Л. Белошевська, Г. Ванечкова (H. Vaněčková), І. Воробей, М. Гаспаров, Н. Грицак, С. Губанов, Л. Зубова, Т. Кулешова, О. Лаврова, Т. Мішур, О.Ревзіна, Л. Табаченко, М. Червенка (M. Červenka), А. Чернець, Н. Черних, Я. Штроблова (J.Štroblová) та багато інших). Постійним об'єктом зацікавлення вітчизняних і зарубіжних науковців є також практика перекладу цветаєвської поезії різними мовами, близькосторідними зокрема. Пріоритет у цьому належить перекладам поетичних творів М. Цветаєвої чеською мовою, відлік яких датується 1916 р. і не переривається дотепер: за останні п'ятнадцять років вийшли друком сім збірок перекладів її творів. Не бракує також уваги до критичного розгляду перекладацької практики чеських авторів (Г. Ванечкова, Я. Вавра (J. Vavra), Ф. Кубка (F. Kubka), Зд. Матхаузер (Zd. Mathauser), О. Ріхтерек (O. Richterek), Я. Штроблова та ін.).

Початок перекладів поезії М. Цветаєвої українською мовою сягає 1967 р.: П. Тичина включив до незакінченої автобіографічної поеми «Марина» свій переклад поезії «Сад» і кількох рядків з інших віршів російської поетеси. 1980-і рр. позначені майстерним перекладом поезії «Неподрозражаемо лжет жизнь...» Василем Стусом («Ну й химерує лжа життява...»). На сьогодні маємо не дуже багато звернень українських перекладачів до поетичних творів М. Цветаєвої, серед яких варто назвати О. Білозерську, М. Борецького, В. Савранську, Р. Скибу, М. Тарнавську. На особливу увагу заслуговує, безперечно, В. Богуславська – автор єдиної збірки цветаєвської поезії (168 творів), що вийшла невеликим накладом 2002 р. Що ж до критичного розгляду українських перекладів М. Цветаєвої, маємо лише поодинокі приклади аналізу її творів («Новогодне», «Пригвождена» та деякі ін.). Відсутні, наскільки нам відомо, праці, предметом розгляду яких є система зображально-виражальних засобів у транслатологічному аспекті. Не був об'єктом

уваги науковців і вірш М. Цветаєвої «Читатели газет» в українському перекладі В. Богуславської, не аналізувався також до останнього часу його чеський відповідник. В одній із наших публікацій предметом розгляду стали лексико-семантичні особливості цього твору та їх чеські відповідники [2]. А втім, наявність перекладів цієї поезії двома слов'янськими мовами дає змогу висвітлити деякі теоретичні проблеми транслатології в їх проекції на перекладацьку практику знаних майстрів перекладу – В. Богуславської та Г. Врбової.

Актуальність дослідження визначається неослабною увагою вчених до дискусійних проблем поетичного перекладу, важливістю емпіричного вивчення взаємодії оригінального і перекладного текстів у сфері образно-виражальних засобів як об'єкта перекладознавства. Актуальності нашій розвідці додає оригінальність мовного матеріалу, який донині не був представлений у міжслов'янському просторі.

Об'єкт дослідження – словесно-художній образ (СХО) як конструктивний елемент образної структури поетичного твору і як одиниця перекладу. Предметом аналізу виступають лінгвістичні механізми відтворення образної структури поетичного твору в перекладі. Матеріал розвідки – вірш Марини Цветаєвої «Читатели газет» [11] та його переклади українською [12] і чеською [15] мовами.

Метою статті є – на основі зіставного лінгвопоетичного аналізу обраних творів визначити особливості відтворення в перекладах образної структури поезії М. Цветаєвої з точки зору функціонально-прагматичної адекватності.

Методи аналізу. Задля вирішення окреслених у роботі завдань використано структурно-семантичний і зіставний методи, а також методики компонентного і контекстуального аналізу. Об'єктивність і наукова достовірність результатів дослідження забезпечується використанням спільного для декодування вихідного і цільового текстів принципу: від семантичного простору слова як ядра формування художнього образу до семантичного простору тексту як цілісної образної структури [2, с. 61–62]. З'ясований у такий спосіб інтенційний зміст оригінального і перекладних текстів слугує основою для порівняння лінгвістичних механізмів адекватного відтворення образної структури першотвору в перекладі.

Виклад основного матеріалу. Теоретична частина. У трактуванні понять «художній (поетичний) образ», «словесний образ», «словесний художній образ» поділяємо точку зору, започатковану фундаментальними працями В. фон Гумбольдта, О. Потебні, М. Бахтіна, В. Виноградова, Г. Винокура і представлену на сучасному етапі низкою ґрунтовних розвідок із проблем поетичного мовлення загалом та його сутнісних ознак зокрема (Н. Валгіна, М. Гаспаров, В. Григор'єв, В. Кожина, Ї. Левий (J. Levý), Д. Лихачов, Ю. Лотман, М. Степанов, З. Тураєва, М. Червенка, Р. Якобсон та ін.). На відміну від спільної для всіх стильових різновидів тексту формули «дійсність – смисл – текст», у художньому тексті провідною є формула «дійсність – образ – текст», а першоелементом образотворення виступає слово-образ [9, с. 135]. Поетичний твір є синтетичною цілісністю, його не можна розчленувати, висуваючи наперед якусь одну його сутність. Він є єдністю ідеї, образу, слова, ритму, інтонації, звукопису, композиції [14, с. 10]. Поділяючи цю думку, зауважимо, що вона стосується, радше, **сприйняття** віршованої поезії. Натомість розгляд її з дослідницькою метою передбачає аналіз поетичного твору не лише як цілісної структури, але й окремих його компонентів.

Об'єктом нашої уваги є лінгвістичний (структурно-семантичний і семантико-стилістичний) аспект творення СХО, стрижнем яких слугує поетичне слово в нерозривному і гармонійному поєднанні його сутностей – логіко-поняттєвої, образної, емоційно-оцінної та звукової.

Образ формується шляхом актуалізації внутрішньої форми слова, його прихованих смислів і пов'язаних із ним асоціацій, які у взаємодії з іншими словами організують цілісний лексико-семантичний простір тексту на перетині його парадигматики та синтагматики, «мікросемантики і макросемантики», на думку С. Ульмана [10, с. 229]. Лінгвопоетична спрямованість нашого аналізу передбачає врахування не лише глибинно-змістового, але й «формального» аспектів. Не вдаючись до дискусій щодо дилеми «форма чи зміст», приєднуємося до точки зору, за якою «поетичний твір – це не літературна форма, а місце зустрічі поезії та людини, це словесний пристрій, що містить, породжує, випромінює поезію». Форма та субстанція – одне й те саме (вид. Н.З., О.П.) [9, с. 29]. У цьому контексті доречно навести фрагмент зі статті М. Цветаєвої «Поэт о критике», опублікованої в Брюсселі 1926 р.: «Как я, поэт, человек сути вещей, могу обольститься формой? Обольщусь сутью, форма сама придет. И приходит. И не сомневаюсь, что будет приходит. Форма, требуемая данной сутью, подслушиваемая мною *слог* за *слогом*. Вот поэт... Суть и есть форма – *ребенок не может родиться иным*» (вид. Н.З., О.П.) [13].

Наведені слова є, на наш погляд, дороговказом для перекладача, на якого чекають неабиякі випробування в намаганні якнайкраще відтворити засобами рідної мови самобутність та унікальність цветаєвської поезії. Однією з прикметних рис її поетичного стилю «плетения словес» [3, с. 47–52] є саме глибинна гра зі словом – з його семантикою, з коренями слів, навіть зі складами слів. Вона шукає звук за звуком, склад за складом («*слог за слогом*») глибинних зв'язків між словами і явищами, значно віддаленими як у просторі й часі, так і з точки зору функціональної та формальної мотивації [14, с. 19]. Міцність цих зв'язків – у приголомшливих образах і звукових асоціаціях, «у зближенні слів за звучанням і вслуховуванням у новий смисл, висування слова як образу і нанизування на нього асоціацій, які уточнюють і збагачують його старий зміст» [1, с. 138]. Як слушно зауважує відомий чеський цветаєзнавець Олдржіх Ріхтерек, «кристалево чистий і семантично надміру насичений світ поезії М. Цветаєвої потребує від перекладача почуття міри щодо субстанційної креативності» [8, с. 310]. Додамо до цього, що близькосторідність мов оригіналу і перекладів, як у нашому випадку, не полегшує досягнення бажаної мети: т.зв. «аберація близькості» «спокушає перекладача до вербального або ж образного буквалізму. Переходячи далі до практичного аналізу, вважаємо за необхідне зробити термінологічне уточнення щодо термінів адекватність/неадекватність, адекватність/еквівалентність. Поезія як образне узагальнення, реалізоване не на рівні мови, а на рівні образів, «не може спричинити фізичної неможливості (*так у автора* – Н.З., О.П.) адекватного перекладу» [9, с. 31]. Отже, з'ясовуючи особливості транспонування образної структури вірша чи окремих її складників до перекладних текстів, ми послуговуємося терміном «адекватність». Термін «еквівалентність» використовуємо, коли йдеться про лексичну відповідність з урахуванням можливої міжмовної та міжкультурної асиметрії.

Практична частина.

Тематична спрямованість та глибинний смисл вірша М. Цветаєвої «Читатели газет» зумовлюється властивою для поетеси

триєдністю її поетичного світосприйняття: «земний світ – світ душі – світ духу». Ця тріада об'єктивується в лексичних (тема-тичних) і семантичних (образних) домінантах аналізованого твору. Вони, своєю чергою, слугують конститuentами як його цілісної образної структури, так і конкретних СХО. Ключовою (лексичною і семантичною) домінантою вірша виступає слово *газета*. Про своє сприйняття газет як невід'ємної частини її тогочасного «земного» життя М. Цветаєва висловила гранично чітко в одному з листів до А.В. Бахраха 1925 р.: «Мир газет мене *страшен*; помімо всего, заставляющего *ненавидеть* газету, эту *стихию людской пошлости!* – я ее ненавижу за исподтишка, за *коварство* ее ровных строк» (вид. Н.З., О.П.) [6]. Неприйняття, відторгнення і засудження «стихий людской пошлости», сучасного їй обивательського оточення стало лейтмотивом поетичного твору, датованого 1935 р. У макротексті цього вірша актуалізований смисл лексеми *газета* набуває статусу текстуального символу, репрезентуючи концепт «індивідуум і соціум». У художній свідомості поетеси *газети-таблоїди* з їх щоденним засиллям кримінальної хроніки перетворюються на осереддя зла, що спустошує, калічить «світ душі» і «світ духу» їх споживачів. З логічного, мотиваційно-психологічного боку взаємозв'язок між газетою і читачами можна визначити як відношення причини й наслідку.

У глибинно-змістовій площині тексту концепт «зло», земним репрезентантом якого є «*світ газет*» як такий, формується семантичними домінантами «гідота», «ницість», «пошлість», «аморальність». «Зло-наслідок» конкретизується у відношенні до споживачів «світу зла» як «бездуховність», «душевна спустошеність», «знеособленість». Ці та інші, пов'язані з ними, імплікативні смисли утворюють семантичний простір тексту, який характеризується, з одного боку, дискретністю, а з іншого – цілісністю і емоційною напругою. На дискретному рівні можна спостерігати семний паралелізм, а на цілісно-емоційному – семемний. На лексичному рівні зазначені домінанти експлікуються в оригіналі вірша словами і словосполученнями, організуючи три пов'язані між собою асоціативних ряди: 1) газета, 2) ті, хто пише газети, 3) читачі газет. Кожен із них отримує своє художньо-естетичне осмислення за допомогою словесно-художніх образів, «складених поетом із його власної волі і власного вибору, ad hoc (із цієї метою – Н.З., О.П.)» [5, с. 19].

Провідним засобом творення цих СХО є взаємодія узуальної семантики слова *газета* і його контекстуальних значень, об'єктивованих кількома спільними і для оригіналу, і для перекладів способами. Один із них – метафорична номінація: «газета – хвороба» – рос. *экзема*, укр. *екзема*, чеськ. *vřed* (виразка). Порівняймо першу строфу оригінального і перекладного творів.

Рос. *Ползет подземный змей, / Ползет, везет людей. / И каждый – со своей / Газетой (со своей / Экземой!) Жвачный тик, / Жеватели мастик, / Читатели газет.*

Укр. *Повзе підземний змії, / Везе людський сувій. / І кожен – при своїй, / При своїй – / Екземі. Жуйка слів / Із слиною повзе / В знавців отруйних злив, / У читачів газет.*

Чеськ. *Leze had po zemi, / Vezе dav zrocený / V dusnu a v zimnici / Do novin civiči. / Kostičer novin, / Strnule hledi vpřed, / Žravý tik v lici, / Čtenáři novin přežvukující.*

Дослівн. *Лізе гад по землі, / везе натовп спітнілий, що / у задусі й лихоманці / ввіткнувся в газету. / Газетний костюїд / тупо дивиться вперед, / жуйний тик на обличчі / читачів, що пережовують газети.*

Динамічне розгортання СХО «газета-хвороба, зло, що вбиває» формується у дев'ятій та одинадцятій строфах оригіналу і його перекладах за допомогою добору відповідних лексичних елементів і зростання негативно-емоційної напруги: рос. *жвачный тик, короста, гнойный лазарет, погост*; укр. *отруйний, смерть, смердючий лазарет, параша*; чеськ. *kostičer, žravý tik, rakva* («домовина»), *hnis* («гній»), *špitál, svrab* («короста»), *vraždí* («вбиває»). Механізм творення наведених СХО мотивується зовнішніми відчуттєвими домінантами – зору, нюху і, опосередковано, дотику. У четвертій, п'ятій та шостій строфах гнівно-викривальний образ «газета-зло» М. Цветаєва вибудовує за допомогою слів переважно з абстрактним значенням, різних у нормативно-стилістичному плані: *нищета, пустота, клевета*, розм. *навет, отврат* (оказ. від розм. *отвратный*, «відразливий»); укр. *хіть, розтрата, облуда, бруд, розбрат*; чеськ. *žvást* («брехні»), «п'ятякання», *chlast* (від «*chlastat*» – «дудлити»), «хлистати»), *zpronevěra* «розкрадання», «розтрата», *zrada, smrad*. Як бачимо, і в українському, і в чеському текстах спостерігаються мовні відхилення від оригіналу на лексичному рівні, спричинені прикметною рисою цветаєвської поезики – відхиленням від нейтрального у мові, від норми як мовного стандарту. Варто, проте, зазначити, що лексичні субституції в текстах перекладів є мотивованими і у взаємодії з дібраними перекладачами іншими лексичними елементами забезпечують функціонально-прагматичну адекватність.

Максимальної художньої виразності у зображенні газети як соціального зла в його причинно-наслідковому вимірі М. Цветаєва досягає у третій строфі. Наведемо цей фрагмент вірша і його перекладні відповідники:

Рос. *Кача- «живет с сестрой» – / ются – «убил отца!» / Качаются – тцетой / Накачиваются.*

Укр. *Хита- «з сестрою спить» – / ються – «убив отця!» / Хитаються – оця / Розхитуються хіть.*

Чеськ. *Popí- oloupil chodce – / její – zavraždil otce – / Piji jed žvástů. Tonou v tom chlastu.*

Дослівн. *Попива- обікрав перехожого / ють – убив батька – / П'ють отруту п'їток. / Тонуть у цьому п'їлі.*

Аналізуючи механізм створення наскрізного образу «спустошеність», О. Ревзіна, зокрема, акцентує на дієслівних формах – повних і розчленованих між рядками: «В последней строке, – пише дослідниця, – приставочная глагольная форма «накачиваются» завершает тему: это и физическое одурманивание от движения (ср.: «меня закачало в поезде, в автобусе») и одурманивание мозга от чтения газет» [7, с. 199]. Додамо, що наведена вище строфа несе значне функційно-образне навантаження в організації цілісного макрообразу твору. Шокуючі фрази, які розчленовують дієслово, збагачують семантичну домінанту СХО «газета-зло» (причина) новими смислами «кровозмішення як смертний гріх», «батьковбивство» і ширше – «смерть». У тематично-змістовому плані за їх допомогою відбувається сплетіння в один «вузол» асоціативних рядів «газета» і «автори газет» (*писатели газет*) на основі спільних асоціативно-конотативних ознак. Пор.: «Живет с сестрой» (заголовок газети) та десяту строфу оригіналу: *Кто наших сыновей / Гноит во цвете лет? / Смесители кровей, / Писатели газет!* Актуалізоване значення лексеми *писатели* (вона в авторському тексті виділена курсивом) влучно, як нам здається, передає Г. Врбова словосполученням *škrabáci od novin* (през. писаки, віршомазі), вичерпно характеризуючи їх діяльність у емотивно-негативному плані.

Повертаючись до відтворення образної структури четвертої строфи цвєтаєвського вірша, зазначимо, що в обох перекладах вона збережена, хоча їх автори вдаються до певної модифікації образу. В. Богуславська, вживаючи вираз «з сестрою спить», експлікує смисл «інцест» і підсилює образну виразність рядків зближенням подібних за звучанням, але різних за значенням слів (*розхитується хіть*). Г. Врбова вдало скористалася в цьому випадку кореляцією одного із значень російського дієслова *накачиваться* («напиваться») і чеського *pítí* («пити»).

Основними засобами формування СХО з семантичною домінантою «знеособлюваність» у вірші М. Цвєтаєвої виступає протиставлення *лицо – не лицо*. В обох перекладах спостерігаємо, попри певні мовні відхилення, адекватну передачу образного смислу оригіналу. Показовими у цьому відношенні є друга і дванадцята (заключна) строфи:

Рос. *Кто – чтец? Старик? Атлет? / Солдат? Ни черт, ни лиц, / Ни лет. Скелет, раз нет/ Лица: газетный лист.*

Укр. *В читця – лице ченця? / Старого? Юнака? / Читець – він без лица, – / Газета нацяка.*

Чеськ. *Kdo je to? Atlet? Kmet? / Žádný rys, příznak let. / Z tváři se nedá číst/ nic. Potištěný list.*

Дослівн. *Хто це? Атлет? Старий? / Жодних рис, ознак років. / З обличчя не можна прочитати / нічого. Друкований аркуш.*

Рос. *Стою перед лицом / – Пустое места нет! – / Так значит – нелицом Редактора газет- / ной нечисти.*

Укр. *Перед лицем мерця / Обрамленим в газет, – / Відсутністю лица /*

Редактора газет- / ного багна.

Чеськ. *Pokorně před tváři! – ne ne! – spíš to je/ prázdnota, beztváři / tupého tvora, šefredaktora/ novinového hnoje*

Дослівн. *Покірно стою перед лицем! – ні, ні! – скоріш, це / порожнеча, безликість/тупої істоти, головного/ редактора газетного гною.*

Зіставлення фрагментів оригіналу і перекладів свідчить про адекватне перенесення лінгвістичних механізмів творення цих СХО: 1) заперечення за допомогою часток, префіксів відповідної семантики: *ни, нет, не-; без, не, не, без*; 2) вживання лексем із семою «відсутність»: *скелет, пустое, нет; жодний, нічого, мрець, відсутність; žádný, nic, prázdnota, beztváři*.

В образній структурі цвєтаєвського вірша особливе місце належить окаціоналізмам, які в складі алогічних метафоричних словосполучень виступають своєрідними образними паралелями до наскрізної тематичної домінанти *читатели газет*. Це рефренне словосполучення є важливим конструктивним елементом, до якого сходяться всі частини першотвору і яке вмщає в собі, власне, всі художні концепти цвєтаєвського вірша. Доречно у зв'язку з цим навести думку М. Гаспарова: «Центральним образом чи думкою вірша є формула рефрену, що повторюється, а строфи, що передують повторюваням одиницям, підводять до нього щоразу з нового боку і тим самим осмислюють і поглиблюють його все більше і більше» [1, с. 145]. В аналізованому вірші саме з таким словосполученням пов'язаний комплекс семантичних домінант – «духовна і моральна спустошеність», «бездуховність», «знеособлюваність» – як результат нищівної сили світу газет – стихії людської вульгарності. Його домінуюча роль в образно-поетичному оформленні авторського задуму «засудження бездуховного життя» найбільш виразно виявляється у зіставленні з СХО, опорним компонентом яких виступають цвєтаєвські окаціоналізми: *жеватели мастик, глотатели пустот, хвататели минут, чесатели корост*.

Адекватне відтворення СХО з компонентом-окаціоналізмом, безперечно, є одним із «каменів спотикання» для будь-якого перекладача. Кожен із цвєтаєвських новотворів – однотипних віддієслівних іменників з суфіксом *-тель* – це вже мікрообраз, в основу якого покладено, за відомим висловом Б. Ларіна, «особистісно освоєний, але не довільний смисл». Аплікуючись на рефренне словосполучення «читачі газет» у його прямому значенні, метафоричні паралелі становлять цілісний образний феномен. Його адекватне транспонування в перекладі вимагає від авторів неабиякого вміння, спричинюючи і різні модифікації образу.

В. Богуславська використовує такі механізми відтворення цих СХО: а) лексичні еквіваленти до обох компонентів словосполучення: *глотатели пустот – поглиначі пусток*; б) образні аналогі: *чесатели корост – поглиначі параш*; в) повну заміну образу: *хвататели минут – мурашки метушні*.

Для чеського перекладу характерними є: а) лексичні еквіваленти: *хвататели минут – minut polykači*; б) структурна модифікація оригінального образу зі збереженням окремих лексичних відповідників: *жеватели мастик – žravý tik v líci/ čtenáři novin přežvýkající; глотатели пустот – Poušť. Duše ztracená* (досл. *Пустка. Втрачена душа*); *чесатели корост – čtenáři novin, vás/ ten svrab snad nepálí?* (досл. *читачі газет, вас, певне, ця короста не пече?*).

Необхідно наголосити, що обидві перекладачки не переступають «межі дозволеного» в трансформації зазначених образних структур оригіналу, переважно зберігаючи їх внутрішню форму. Хоча в окремих випадках відчутним є послаблення цвєтаєвського «ефекту абсурдності» через неможливість відтворити, зокрема, лінгвістичний механізм творення цих СХО – принцип алогізму. В процесі аналізу виявлено випадки часткової адекватності під час передачі в перекладах СХО, механізм творення яких базується на поєднанні в семантиці слова конкретного і архетипного значень. Для прикладу наведемо п'яту і сьому строфи оригіналу і перекладів.

Рос. *Что́ для таких господ –/Закат или рассвет?/ Глотатели пустот, Читатели газет!*

Укр. *Що для таких істот / Чи вранці, чи вночі? –/ Поглиначі пусток, Газетні читачі!*

Рос. *О, с чем на Страшный суд/ Предстанете: на свет! / Хвататели минут, / Читатели газет!*

Укр. *А з чим на Суд Страшний / З газетяних лабет? / Мурашки метушні, / Ви, читачі газет!*

Чеськ. *Co pro ně znamená / den s jítrem novým?/ Poušť. Duše ztracená. / Čtenáři novin.*

Дослівн. *Що для них означає / день з ранком новим? / Пустка. Втрачена душа. / Читачі газет.*

Чеськ. *Co se od vás dovím, / Na boží soud stačí / vám, čtenáři novin, / minut polykači.*

Дослівн. *Того, що від вас дізнаюся, / для божого суду вистачить / вам, читачі газет, / хвилини поглинаючі.*

Зважаючи на загальний контекст поезики М. Цвєтаєвої, однією з кардинальних рис якої є контрастність, вираз «закат или рассвет» розшифровується не як буденне протиставлення частин доби, а як опозиція темряви і світла, темних і світлих стихій людського ества. Домінування архетипного підтримується в цьому випадку асоціативним зв'язком слів *рассвет, свет* і біблеїзму *Страшный суд* у сьомій строфі. Цей узагальнюючий образний смисл оригіналу в обох перекладах залишається не вербалізованим, про що свідчать наведені вище перекладні відповідники – лексичні субститути.

Наш далеко не вичерпний розгляд лінгвістичних проблем транспонування образної структури першотвору в перекладі українською і чеською мовами завершено аналізом виразу *газетная нечисть* у заклочному рядку вірша. У семантиці словосполучення сконцентровано відразливий образ «жовтої преси» як суспільного зла, що зрештою призводить до бездуховності буття. Його українським відповідником є *газетне багно*, а чеським – *novinový hnilý*, які, на нашу думку, можна вважати адекватними образу оригіналу в емоційно-оцінному та експресивному планах. Натомість смислова наповненість цвєтаєвського СХО видається значно глибшою, про що свідчить, зокрема, його включеність в асоціативно-семантичну мережу з лексичними одиницями *Страшный суд*, *свет*. Об'єктивним підтвердженням цього висновку може слугувати порівняння узуальних значень відповідних слів. Порівняймо: рос. *Нечисть* собир. Разг. 1. В народных поверьях: зле силы, враждебные человеку. 3. Грязь, мусор; отбросы, нечистоты. 4. Недостойные, презренные люди [16, с. 646]; укр. *багно* 2. Болото (розріджене внаслідок дощів <...> земля. 3. перен. Про погане оточення, середовище лихих або відсталі людей, що має несприятливий вплив на кого-небудь [17, с. 84]; чеськ. *hnitý* – *dobýtčí v ýkalu se stělivem, sloužící jako hnojivo* [18, с. 117].

Висновки. Проведений зіставний аналіз вірша Марини Цвєтаєвої «Читатели газет» та його українського і чеського відповідників дають підстави констатувати достатньо високий рівень функціонально-прагматичної адекватності у відтворенні образної структури оригіналу. Близькість трьох слов'янських мов уможливила адекватну передачу зображально-виражальних засобів першотвору за допомогою лексичних еквівалентів, калькування та ін. Окремі випадки неповної адекватності об'єктивно спричинені оригінальністю мовного матеріалу, зокрема, експресивним оказіональним словотворенням, мовною грою, прихованою інтертекстуальністю. Ці та інші труднощі автори перекладів зуміли подолати за допомогою власного образотворення, використовуючи лексичні ресурси і структурні можливості рідної мови. При цьому український переклад В. Богуславської більшою мірою позначений особистісною інтерпретацією образної структури першоджерела. Використання інших образних деталей, мотиваторів творення власних СХО обома перекладачами не суперечить, проте, загальним принципам ідіостилію М. Цвєтаєвої. Перспективним з огляду на порушену в статті проблематику є висвітлення інших аспектів цвєтаєвського образотворення, зокрема, звукової організації поетичного тексту і засобів його відтворення в перекладах рідними мовами.

Література:

1. Гаспаров М. Л. Марина Цвєтаєва: от поэтики быта к поэтике слова. *О русской поэзии. Анализ. Интерпретации. Характеристики*. Санкт-Петербург, 2001. С. 136–149.
2. Зайченко Н. Ф., Паламарчук О. Л. Лексико-семантичні особливості поезії Марини Цвєтаєвої і їх відтворення у перекладі (на прикладі чеського перекладу вірша «Читатели газет»). *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. Вип. 32. 2017. С. 54–62.
3. Зубова Л. В. Традиция стиля «плетения словес» у Марини Цвєтаєвої («Стихи к Блоку», 1916–1921, «Ахматовой» 1916). *Вестник Ленинградского государственного университета. Серия истории, языка и литературы*. 1985. Т. 9 (2). С. 47–52.
4. Кучера Петр. «Мой зов – дальний путь». Марина Цвєтаєва и поздний Рильке. *Opera slavica. Slavistické rozhledy. Literárněvědný sešit*. XXVII. Brno, 2017. S. 15–33.

5. Пионтовская Ю.-И. Поэтика суггестии в лирике Марины Цвєтаєвой в оригинале и в польских переводах – на примере стихотворения к Александру Блоку «У меня в Москве». URL: academia.edu.
6. Письмо Марины Цвєтаєвой к А.В. Бахраху от 22 июля 1923 года. *Наследие Марины Цвєтаєвой*. URL: www.tsvetayeva.com/letters/let_bahrahu 4
7. Ревзина О. Г. Выразительные средства поэтического языка М. Цвєтаєвой и их представление в индивидуально-творческом словаре. *Язык русской поэзии XX века* / отв. ред. В.П. Григорьев. Москва, 1988. С. 195–222.
8. Рихтерек О. К чешскому переводу поэзии Марины Цвєтаєвой. *Rossica Olomouensis XLVI-II*. Olomouc, 2008. S. 307–313.
9. Савенеч А. Поезія у перекладі: українська Шимборська. Люблин – Житомир, 2006. 366 с.
10. Ульман С. Стилистика и семантика / пер. с англ. *Новое в зарубежной лингвистике. Лингвостилистика IX* / сост. И.П. Гальперин. Москва, 1980. С. 227–253.
11. Цвєтаєва М. Читатели газет. *Избранные произведения*. Мн., 1984. С. 254–255.
12. Цвєтаєва М. Читачі газет. *Вибране. Вірші, поеми, драма* / у перекладах Валерії Богуславської. Київ, 2002. 286 с.
13. Цвєтаєва М. Поэт о критике. *Избранные сочинения в 2-х т.* Т. 2. Автобиографическая проза. Воспоминания. Дневниковая проза. Статьи. Эссе. Москва–Санкт-Петербург, 1999.
14. Эткинд Е. Поэзия и перевод. Москва–Санкт-Петербург, 1963. 430 с.
15. Cvetajevová M. Čtenáři novin. *Lichý střevíc* / přel. Hana Vrbová a d., editor Zd. Mathauser. Praha, 1996. Výd. 1. S. 254–255.
16. Большой толковый словарь русского языка / Гл. ред С.А. Кузнецов. Санкт-Петербург, 2001. 1536 с.
17. Словник української мови. Т. 1. Київ, 1970. 800 с.
18. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost. Praha, 1978. 800 s.

Зайченко Н. Ф., Паламарчук О. Л. Отображение образной структуры поэтического произведения как переводческая проблема (на примере стихотворения Марини Цвєтаєвой «Читатели газет» и его украинского и чешского переводов)

Аннотация. В статье на примере украинского и чешского переводов стихотворения М. Цвєтаєвой «Читатели газет» рассматриваются теоретические вопросы переводимости/непереводимости образной структуры поэтического произведения в их проекции на переводческую практику. При сопоставлении текстов оригинального стихотворения и его украинского (В. Богуславская) и чешского (Г. Врбова) переводов установлено, что авторы достигли достаточно высокого уровня функционально-прагматической адекватности в воссоздании глубинного содержания оригинала, его системы изобразительно-выразительных средств и эмоционального напряжения. Детально рассмотрено развертывание поэтической мысли М. Цвєтаєвой при помощи ряда словесно-художественных образов, сформированных вокруг семантических доминант, и языковые средства их объективации в тексте. Близость трех славянских языков способствовала адекватной передаче поэтической образности первоисточника путем подбора лексических эквивалентов, калькирования и собственного языкотворчества с учетом сходств/различий в лексической и морфологической системах языков оригинала и перевода. Обнаружены отдельные случаи модификации словесных художественных образов. Установлено, что наиболее значительной трансформации подверглись цвєтаєвские поэтические образы, сформированные посредством игры слов, сочетания в одном контексте лексических единиц различных стилистических регистров, особенно с использованием окказиональных словообразований. При этом

констатовано, що використання перекладачами різних образних деталей, мотиваторів створення власних образів в перекладі не суперечить загальним принципам цвєтаєвської поезії та особливостям організації образної структури аналізованого стихотворення. Результати дослідження доповнюють емпіричну базу для теоретичного осмислення проблем перекладності/неперекладності поезії.

Ключевые слова: образная структура, словесно-художественный образ, семантическая доминанта, функционально-прагматическая адекватность, образная трансформация.

Zaychenko N., Palamarchuk O. Reproduction of a figurative structure in a poetic work as a translation problem (on the example of the poem by Marina Tsvetaeva «Readers of the Newspapers» and its Ukrainian and Czech translations)

Summary. The article discusses the theoretical issues of translation or non-translatability of the figurative structure of a poetic work, using the example of the Ukrainian and Czech translations of M. Tsvetaeva's poems «Readers of Newspapers», and their projection into translation practice. Comparing the texts of the original poem and its Ukrainian (V. Boguslavskaya) and Czech (H. Vrbova) translations, it was found that the authors achieved a sufficiently high level of functional and pragmatic adequacy in recreating the depth

content of the original, its system of graphic expressive means and emotional tension. The development of M. Tsvetaeva's poetic thought was thoroughly analyzed with the help of a number of verbal and artistic images formed around semantic dominants and language means from objectification in the text. The proximity of the three Slavic languages contributed to the adequate transmission of the poetic imagery of the original source through the selection of lexical equivalents, tracing and their own language creation, taking into account the similarities and differences in the lexical and morphological systems of the languages, the original and the translation. There were found few cases of modification of verbal artistic images. It has been recorded that the most significant transformations in Tsvetaeva's poetic images are formed through her poetic play with words, the combination of different stylistic registers of lexical units in one context and, especially, with the use of occasional word formations. At the same time it was highlighted that the use of other figurative details by the translators, their ideas for creating their own images in translation, does not contradict the general principles of Tsvetaeva's poetics and the peculiarities of the organization of the figurative structure of the analyzed poem. The results of the study complement the empirical basis for a theoretical understanding of the problems of translation /non-translatability of poetry.

Key words: figurative structure, verbal-artistic image, semantic dominant, functional-pragmatic adequacy, figurative transformation.